Передмова

Початок XXI століття характеризується низкою кризових явищ як на глобальному, так і на регіональному рівнях. Соціальна нестабільність, спричинена перерозподілом сфер впливу у світі, економічними кризами, політичним протистоянням, пандемією, охопила практично всі країни незалежно від рівня їхнього соціально-економічного розвитку. Людство опинилось на порозі епохи стрімких змін та глобальних викликів, які охоплюють усі сфери життя: економіку, політику, культуру та духовний вимір існування суспільства. Стрімкий розвиток технологій, посилення глобалізаційних процесів, зростання нестабільності й конфліктності формують нову модель світового порядку, де можливості взаємодії посилюються поряд із зростанням загроз безпеці держав і народів. XXI століття часто називають епохою глобалізації, яка супроводжується загостренням соціальних і політичних протиріч, детермінованих як новими проявами насильства, так і тотальною цифровізацією і «цифровими розривами».

Можна констатувати, що соціальна нестабільність та соціальна турбулентність стали трендами нашого часу. У таких умовах держави приділяють особливу увагу стратегічному плануванню, передбаченню ризиків, розробці комп'ютерних та математичних моделей прогнозування можливих небезпек й засобів їх нейтралізації. Вочевидь, країни змушені напрацьовувати нові алгоритми сталого розвитку, враховуючи швидкоплинність та ризикогенність сучасних тенденцій.

Вибухоподібний розвиток цифрових технологій, їхнє блискавичне поширення поставило перед дослідниками низку питань, відповіді на які могли б прояснити сутність спостережуваних тектонічних зрушень у розвитку сучасної цивілізації. Так, цифрове середовище значною мірою зумовлює зміни в соціальній комунікації, поширенні інформації та знання, формуванні аксіологічних структур соціальних груп, самоідентифікації особистості, специфіці праці та відпочинку, впливає на економіч-

ну, політичну, юридичну та інші соціальні сфери, зрештою, на способи, можливості та функції культури в широкому сенсі.

Поряд з поширенням інтеграції, обміну знаннями, розвитком технологій та комунікацій глобалізація, підсилена цифровими процесами, породжує нові виклики: зростання рівня міжнародного тероризму, етнічних і міждержавних конфліктів, екологічні та ресурсні кризи, загрозу продовольчій безпеці, поширення нових небезпечних інфекцій. Людство стикається з ризиками, що ставлять під сумнів не лише виживання окремих держав і спільнот, а й стабільність глобальної цивілізації.

Особливу роль у сучасному світі відіграє глобальне інформаційне суспільство. Інформація перетворилася на ключовий ресурс розвитку та водночас стала інструментом політичного впливу, маніпуляції й контролю. Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) і зумовлена ними тотальна цифровізація, з одного боку, підвищують інтелектуальний і людський потенціал, а з іншого – сприяють маніпуляції суспільною свідомістю, провокують соціальну нестабільність, стають знаряддям гібридних війн та інформаційних атак.

Ці виклики особливо загострилися у контексті російської агресії проти України, що розпочалася у 2014 році та переросла у повномасштабне вторгнення у 2022 році. Війна стала не лише випробуванням для українського суверенітету й територіальної цілісності, а й призвела до глибокої системної кризи, що охопила політичну, правову, економічну та гуманітарну сфери. Збройна агресія РФ поставила під загрозу основоположні права й свободи українських громадян, спровокувала масові порушення прав людини, військові злочини, геноцид на тимчасово окупованих територіях.

Ці події актуалізували необхідність переосмислення ролі держави як гаранта прав і свобод громадян, посилення ефективності правових інститутів і систем національної безпеки. Україна змушена одночасно захищати територію й громадян, протистояти інформаційній війні, забезпечувати сталий розвиток держави в умовах війни та післявоєнного відновлення.

Гібридна війна чітко показала, що культурно-ідеологічні, інформаційні аспекти національної безпеки є такими ж важливими, як військові та економічні. Маніпуляції історичною пам'яттю, інформаційна агресія, спроби підміни ціннісних орієнтирів суспільства вимагають підвищення рівня правової культури, громадянського суспільства та національної ідентичності.

У цих умовах філософські дослідження соціальних і правових процесів набувають особливої актуальності. Осмислення трансформацій укра-

їнського суспільства в умовах глобальних і регіональних викликів, пошук нових принципів взаємодії держави й громадянського суспільства, формування ефективних моделей правового регулювання та захисту прав людини стають першочерговими завданнями сучасної соціальної філософії та філософії права.

Україна переживає один із найскладніших періодів своєї історії, відстоюючи право на власне існування та формуючи модель демократичної, правової й соціальної держави. Пошук відповідей на нові виклики неможливий без глибокого філософського осмислення специфіки інформаційного суспільства, правової системи, моделей національної безпеки, заснованих на правах людини, верховенстві права, справедливості й гідності.

В умовах широкомасштабної російської збройної агресії перед сучасним українським суспільствознавством постає завдання визначити новий соціально-історичний статус суспільства, людини й права як елементів нової глобальної соціальної реальності, окреслити принципи їхньої взаємодії.

Особливої уваги потребують питання розвитку інформаційної та правової культури України, антропологічні й соціальні аспекти війни та миру, захист прав людини у військових умовах, оптимізація взаємодії держави й громадянського суспільства, проблематика кібервлади, кібербезпеки, кіберсуверенітету, застосування робототехніки й штучного інтелекту.

Ці й інші актуальні теми знаходяться в центрі уваги авторів монографії, яка є результатом наукових досліджень викладачів кафедри філософії за останні роки. Проблематика інформаційної та правової культури, цифровізації, правової держави, громадянського суспільства й захисту прав людини розглядається не як абстрактні поняття, а як взаємопов'язані компоненти соціального розвитку України.

Перша частина монографії присвячена культурно-ціннісним процесам сучасного суспільства. У центрі уваги перебуває аналіз інформаційної культури сучасної України в контексті війни та актуальних тенденцій цифровізації. Авторами обґрунтовано ідею, що інформаційна культура в Україні формується під впливом воєнних дій, цифрових трансформацій і глобалізаційних процесів, що зумовлює глибокі зміни традиційних культурних орієнтирів і моделей комунікації. Інформаційна культура розглядається не лише як складова загальної культури суспільства, а й як ключовий чинник забезпечення інформаційного суверенітету та духовної безпеки. Сучасна інформаційна картина світу визначається активним поширенням цифрових технологій, які стають основою соціальних транс-

формацій, нових форм культурної взаємодії та формування цифрової ідентичності людини.

Автори підкреслюють, що в нових умовах інформаційна культура дедалі більше залежить від здатності особистості критично сприймати інформацію, ефективно комунікувати в інформаційно-технічному середовищі, а також зберігати національну ідентичність в умовах глобальної інформаційної взаємодії. Війна загострила виклики інформаційної безпеки українського суспільства, зокрема питання захисту персональних даних і протидії інформаційним маніпуляціям, що вимагає розвитку високої інформаційної культури й етики медіасередовища. Таким чином, інформаційна культура в умовах технологічних змін і соціальних викликів перетворюється на нову сферу життєдіяльності людини, що проявляється в управлінні інформаційними потоками, розвитку цифрових комунікацій і впровадженні цифрових стандартів у різні сфери суспільного життя.

Далі в монографії обґрунтовується ідея, що розвиток логіки практичного мислення в праві є необхідною умовою формування нової духовно-ціннісної стратегії сучасної цивілізації. Сучасна правова культура, заснована на принципах свободи, законності та справедливості, неможлива без високого рівня логічної культури юристів, що визначає якість їхнього мислення й професійної діяльності. Автори наголошують, що логічна культура є важливим інструментом, який забезпечує ефективну правову комунікацію, точність інтерпретації правових норм і прийняття обґрунтованих юридичних рішень.

У центрі дослідження – логіка практичного мислення, яка сприяє розв'язанню конкретних правових завдань, забезпечує системність, аргументованість і точність правничого мислення. Особливу увагу приділено методологічним основам правового мислення, що формуються на засадах сучасної мереології та герменевтичної логіки з урахуванням специфіки гуманітарних і соціальних наук. Також розглянуто співвідношення частини й цілого в правовій системі, що дозволяє по-новому осмислити структуру правових понять, норм і правових інститутів. Логіка практичного мислення постає у дослідженні новою сферою професійної діяльності юриста, орієнтованою на досягнення правової істини й забезпечення високого рівня правової культури як основи реформування правової цивілізації.

У наступному розділі монографії обґрунтовано, що цифровізація сучасного суспільства є не лише технічною інновацією, а й фундаментальним чинником трансформації правової культури, духовних орієнтирів та

соціальної ідентичності особистості. Цифрова епоха формує нову правову реальність, у якій інформація стає основним ресурсом, що потребує переосмислення традиційних підходів до права, моралі й справедливості. Відбувається коеволюція цифровізації та правової культури, що зумовлює виникнення нових форм правових відносин і моделей взаємодії між державою й громадянами.

Особлива увага приділена проблемі цивілізаційної ідентифікації громадян у полікультурному суспільстві, ускладненому інтеграційними процесами, внутрішніми культурними розбіжностями та соціально-політичними трансформаціями України. Досліджується феномен симуляції ідентичності як наслідок глобалістичної транснаціоналізації, яка анулює традиційні культурні форми, що не адаптовані до сучасних політичних викликів. Цифровізація відкриває нові можливості для самовизначення особистостей і суспільств, водночас породжуючи ризики для духовної безпеки, критичного мислення та правової свідомості. Отже, сучасна цифрова цивілізація, на думку авторів, формує новий простір існування людини, де зростає роль правової культури як чинника захисту гідності, свободи й справедливості в умовах глобальних і національних викликів.

У контексті комплексного філософського дослідження культурно-ціннісного континууму авторами монографії обґрунтовано, що формування філософсько-правової позиції судді в сучасних умовах є важливою передумовою розвитку демократичної правової держави. Значну увагу приділено світоглядним засадам, що визначають професійну діяльність суддів, а також впливу філософсько-правових концепцій природного права та юридичного позитивізму на судову практику. Розглянуто співвідношення моралі й права у сфері судочинства як фундаментальну проблему, що вимагає пошуку балансу між законністю та справедливістю.

У центрі дослідження – питання інтеграції морально-етичних засад у процес прийняття судових рішень, формування філософії правосуддя та забезпечення суддівської незалежності. Відзначається, що в умовах глобальних політичних і правових трансформацій суддівська діяльність набуває нового змісту, поєднуючи правові та світоглядні аспекти. Особливого значення набуває синтез моральних і правових принципів, що сприяє розвитку правової культури та зміцненню верховенства права. Філософсько-правова позиція судді розглядається авторами як основа стабільності судової влади та демократичної державності, що формує новий вимір професійної відповідальності й сприяє утвердженню справедливості в суспільстві.

Друга частина монографії присвячена антропологічному та соціальному контекстам сучасних проблем війни і миру. У ній авторами обґрун-

товується ідея, що концепція філософії миру є фундаментом формування ціннісних орієнтирів сучасного українського суспільства в умовах війни та глобальних трансформацій. Якщо раніше проблематика миру переважно розглядалася в теоретично-абстрактному ключі, то сьогодні вона набуває практичного значення як основа безпечного буття людини, суспільства й держави. У дослідженні особлива увага приділяється аналізу ідей миру в інтелектуальних традиціях різних епох – від античності до сучасності, а також осмисленню аксіологічної ролі миру як фундаменту післявоєнного відновлення України.

Авторами підкреслюється, що філософія миру виступає не лише як противага війні, а й як цілісна система цінностей, орієнтована на забезпечення гідності, свободи, соціальної справедливості та безпеки людства. Особливу роль у цьому процесі відіграє освіта як провідний чинник формування миролюбної свідомості й розвитку демократичної правової культури. Ідея миру розглядається як ключова передумова забезпечення сталого соціокультурного розвитку України та створення ефективних механізмів міждержавної співпраці в умовах глобальних викликів. Таким чином, філософія миру в українських реаліях стає світоглядно-ціннісною основою консолідації суспільства, сприяє формуванню гуманістичного підходу до подолання наслідків війни та утвердження ідеалів демократії й прав людини.

На окрему увагу заслуговує розділ, у якому проаналізовано сутнісні трансформації соціальності в умовах сучасного глобалізованого й динамічного світу, у якому доводиться, що соціальність зазнає радикальних змін, які проявляються у втраті стабільної суб'єктності й заміні її на агентність, ситуативну ідентичність і нові форми соціальної єдності, зокрема трайбалістичні спільноти. Тут справедливо зазначається, що сучасні форми соціальної організації дедалі частіше ґрунтуються не на раціональних чи моральних засадах, а на естетичних практиках, перформативності, гедоністичних орієнтирах і потребі в чуттєвій комунікації.

Розкривається феномен «цифрового кочівництва» й номадизму, що визначає нові стратегії самореалізації й ідентифікації особистості в умовах нестабільності та множинності соціальних ролей і наголошується, що сучасне мережеве суспільство продукує динамічні й ситуативні трайби, які формують нові простори соціальної взаємодії, засновані на спільних інтересах, ритуалах і символах.

У підсумку розділу зазначається, що сучасна соціальність характеризується множинністю ідентичностей, мобільністю, динамікою соціальних зв'язків і відмовою від традиційних форм ідентифікації. Це створює

нові виклики для розуміння громадянської відповідальності, соціальної солідарності та правової культури в умовах постглобального суспільства.

На думку авторів монографії, однією з найактуальніших проблем сучасного суспільствознавства є забезпечення та захист прав людини в умовах війни. Сьогодні, коли Україна протистоїть збройній агресії Російської Федерації, права людини набувають не лише статусу головної цінності демократичної правової держави, а й стають ключовим показником національної безпеки й стійкості суспільства. У монографії проаналізовано трансформацію правових механізмів захисту прав і свобод громадян в умовах воєнного стану. Особлива увага приділяється збереженню балансу між гарантуванням прав людини та захистом державних інтересів.

Автори досліджують вплив глобалізаційних процесів та інформаційної війни на правовий статус особистості, виокремлюють виклики, які постають перед українською державою щодо забезпечення прав людини навіть у періоди соціальної нестабільності й надзвичайних ситуацій. Наголошується на важливості збереження конституційних гарантій прав і свобод, а також розкривається роль міжнародних і національних інститутів у забезпеченні правопорядку та захисту громадянських свобод.

Особливий наголос зроблено на необхідності моральної й правової солідарності як основи побудови миру в умовах війни. Захист прав людини розглядається як підґрунтя цивілізаційної ідентичності України, що протистоїть викликам сучасних воєнних конфліктів і сприяє утвердженню демократичних цінностей у глобальному просторі.

У ході дослідження особливу увагу приділено феномену жертви в контексті біополітики й медіатизації сучасної культури. Внаслідок аналізу сучасної філософської й соціокультурної думки доведено, що конструювання образу жертви відбувається в умовах глобалізованої інформаційної реальності, де панують мережеві структури контролю й символічного впливу. Автори підкреслюють, що сучасні медіатехнології й цифрові платформи створюють нові механізми репрезентації образу жертви, який стає складовою глобальних комунікаційних стратегій та інструментом політичного впливу.

Особлива увага у розділі зосереджена на аналізі взаємозв'язку між біополітикою, комеморативними практиками та кіберконтролем. Феномен жертви відіграє ключову роль у формуванні колективної ідентичності й регуляції соціальної поведінки. Підкреслюється, що в епоху суперпаноптикуму та гіпермедіатизації відбувається трансформація самого поняття травми, що набуває значення універсального інструменту соціальної мобілізації й легітимації правових та етичних норм біополітичної епохи.

Таким чином, філософська рефлексія над феноменом жертви в сучасній культурі дозволила авторам окреслити її ключові характеристики: універсальність, символічну значущість, наднаціональний характер, а також важливу роль у формуванні глобальних стандартів етики та права.

Заключна, третя частина монографії присвячена розгляду філософсько-правових проблем розвитку віртуального простору. У ній досліджуються питання світоглядного та правового самовизначення особистості в умовах кіберпростору як нового соціокультурного середовища. Автори аналізують феномени кіберсуверенітету, кібербезпеки та кібервлади в контексті глобальних трансформацій сучасного суспільства. Констатується, що цивілізаційна ідентифікація громадян у кіберсфері ускладнюється через відсутність чітких меж державного контролю та зростання впливу приватних цифрових платформ, які перехоплюють традиційні владні повноваження держави.

Політико-правова ситуація у кіберпросторі розглядається як дискурс конфлікту ідентичностей, де держава стикається з викликами утвердження власного суверенітету та ефективної юрисдикції. Зазначається, що глобалістичні процеси, зокрема транснаціоналізація цифрового середовища, сприяють ерозії культурного традиціоналізму та загострюють проблему органічної самоідентифікації індивідів у кіберпросторі. У таких умовах питання правового регулювання та захисту прав людини набувають особливої актуальності.

Окрему увагу приділено філософсько-правовим аспектам використання технологій робототехніки та штучного інтелекту в суспільстві й у військових конфліктах. Доводиться, що стрімкий розвиток автономних систем і штучного інтелекту зумовлює необхідність переосмислення принципів верховенства права та захисту прав людини в умовах цифровізації. Підкреслюється, що впровадження штучного інтелекту змінює структуру правовідносин, породжуючи нові виклики для законодавства, юридичної відповідальності та етики.

Зазначається, що використання автономних систем у військовій сфері та в повсякденному житті потребує розробки ефективних моделей правового регулювання, які б забезпечували баланс між технологічним прогресом і дотриманням основоположних прав людини. Особливу увагу приділено питанням правосуб'єктності автономних агентів та ролі правових норм у контролі за їх діяльністю.

У підсумку робиться висновок, що розвиток штучного інтелекту та робототехніки актуалізує питання етики, відповідальності й безпеки, що вимагає глибокого міждисциплінарного підходу та оновлення пра-

вових стандартів у відповідь на виклики сучасного технократичного суспільства.

У книзі також здійснено філософсько-правовий аналіз соціокультурних особливостей прояву ціннісних девіацій у соціальних мережах. Авторами обґрунтовано, що в умовах глобалізації та інформаційних трансформацій соціальні мережі стають не лише засобом комунікації, а й простором формування, трансляції та викривлення ціннісних орієнтацій особистості й суспільства загалом. У дослідженні розглянуто аксіологічний статус соціальних мереж у сучасному соціумі, а також вплив інформаційно-комунікаційних технологій на аксіогенез особистості.

Особливу увагу приділено аналізу ціннісних девіацій як чинника, що впливає на соціокультурну динаміку, духовно-моральну безпеку та інформаційний суверенітет держави. Доведено, що ціннісні девіації в соціальних мережах сприяють поширенню антигуманних ідей, маніпуляції свідомістю громадян і формуванню викривлених моделей соціальної поведінки, що становить серйозну загрозу для стабільності соціокультурного простору України.

Філософська рефлексія феномена ціннісних девіацій у соціальних мережах дозволяє виокремити їх ключові ознаки: амбівалентність аксіологічного простору, ризик симуляції ідентичності, підвищення інформаційної вразливості громадян. У підсумку стверджується, що протистояння цим викликам у цифровому середовищі потребує комплексного підходу, заснованого на розвитку інформаційної культури, впровадженні етичних стандартів і зміцненні правових механізмів захисту інформаційної безпеки.

На завершення можна констатувати, що всі поставлені авторами монографії питання потребують всебічного розгляду, який можливий лише за умови використання евристичного потенціалу кількох суспільних наук. Саме тому автори монографії пропонують для розв'язання зазначених проблем застосовувати метод міждисциплінарного аналізу, що передбачає комплексне дослідження із залученням теоретичного доробку соціальної філософії, філософії права та інших галузей гуманітарного знання.

Очевидно, що у межах однієї монографії неможливо надати відповіді на всі важливі питання, які сьогодні постають перед сучасним суспільством, людиною й правом. Однак автори сподіваються, що сама постановка цих проблем сприятиме розширенню й поглибленню міждисциплінарного дискурсу, пов'язаного з дослідженням українського суспільства, яке переживає один із найскладніших періодів свого розвитку.